

УДК 10.12

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.4.16>**Цибра Микола Федорович**

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26. м. Одеса, Україна

Агаманюк Зоя Миколаївна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26. м. Одеса, Україна

ШЛЯХИ НАБУТТЯ СВОБОДИ

Я-концепція свободи є багатозначною, суперечливою та історично мінливою. У кожну епоху проблема свободи ставилася і вирішувалася будь-чим, часто в протилежних сенсах залежно від рівня розвитку цивілізації. Прагнення до свободи притаманне людині. Жодні форми насильства, що трансформувалося в історії людства, не змінили її природу. Прагнення до свободи вдалося зберегти, але його неможливо знищити. Тут надія на гуманістичне майбутнє, оскільки життя є свободою і єдиною можливістю, і як принцип існування та розвитку, чим вища ступінь свободи – тим вище організовані форми життя. Свобода – це особлива категорія, яка виступає не лише як усвідомлення необхідності та дій особистості та її права на вибір відповідно до власних знань, але і як широка товарність потреби. Свобода – це сфера реалізації соціального характеру.

Таким чином, свобода – це здатність особистості вступати відповідно до потреб, інтересів і цілей на основі знань про об'єктивну реальність. Свобода в загальному сенсі, наявність можливості вибору. Відсутність вибору, еквівалентного відсутності свободи.

Свобода – це історичне самовизначення суспільного розвитку. Однак це не розуміння історичних подій відповідно до закону об'єкта, незалежного від волі та свідомості суб'єктів. Власний час та історичний час людини та суспільства не рівнозначні окремій свідомості. Індивіди не володіють історичною свідомістю та почуттям історичного методу, не мають почуття історичної провини та історичної відповідальності також, якщо вони не здобули певної освіти. Це без відмови відбивається на усвідомленні товариства, трансформованого у «всесильну» або толерантність, або зневагу, що відбивається на расизмі, агресивному націоналізмі, неприйнятті інших культур чи вірування.

Під соціальними стереотипами ми, за звичаєм, розуміємо спосіб життя певної групи чи асоціації, який поширюється на її представників схематизовано, емоційно забарвленим і надзвичайно доказовим.

Якщо стереотипи служать старим формам гуртожитку людини, то їх опір наповнюється. На подолання супротиву непродуктивно витрачається значна енергія передових соціальних сил.

1. Змінність і доказ єдності, динамічна і стабільна, як діалектика набуття особистості та розвитку рамки свободи суспільства, знаходить своє відображення не тільки в позитивному, але і в негативному стереотипі важливості. Боротьба з проявами негативних стереотипів – максимально повна для з'ясування громадської демократії, це дозволить отримати найкращий результат для вільного вдосконалення особистості.

2. Гуманізм нашої громадської системи завжди апелював до Доброго, а це означає Розуму. Якщо вийти з цієї фундаментальної соціальної установки, то гуманну сутність вдосконалення можна визначити: як необхідність, що лежить у часовій основі покоління; як момент передачі життя і найкращого для нас – у майбутнє; як продовження життя кожного з нас

в пам'яті людей; як збільшення гуманістичного потенціалу суспільства на те, що все інтелектуальне людство є великою надією та успадковує це; як сенс нашого життя.

3. Пошук істини, узагальнення існуючих філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних аспектів проблеми свободи в теорії особистості – одне з актуальних завдань, викликане інтересом до людської індивідуальності, до людського фактору. Подальший громадський прогрес зумовлюється розвитком особистості людини, вдосконаленням її можливостей та орієнтацій, відповідно, а також занепадом суспільства.

Ключові слова: *свобода, особистість, стереотип, сенс життя.*

Вступ. У всій історії суспільно-політичної думки не було жодної значної особистості, яка б не намагалася висловити судження про свободу. Людство замислювалося над своєю долею протягом багатоміліардної історії. Це засвідчують пам'ятки історії, літературні джерела, філософські трактати. В наш час, на початку XXI ст., особливо гостро постало питання про влаштування людських відносин, яке б могло гарантувати життя людей у злагоді з природою і надати людині можливість відчувати себе вільною.

Саме поняття свободи багатозначне, суперечливе та історично мінливе. В кожному епоху проблема свободи ставилася і вирішувалася по-різному, часто в протилежних смислах, залежно від рівня цивілізаційного розвитку.

Прагнення до свободи притаманне людині. Ніякі форми насильства, які трансформувалися в історії людства, не змінили її природи. Прагнення до свободи вдавалося загамувати, але його неможливо знищити. У цьому надія на гуманістичне майбутнє, оскільки саме життя – це свобода і як єдина можливість, і як принцип існування та розвитку, оскільки чим вище ступінь свободи – тим вище організовані форми життя. Свобода – це особлива категорія, яка виступає не тільки усвідомленням необхідності і дій особистості та її права на вибір у відповідності з власними знаннями, але і як широка можливість реалізації своїх потреб. Свобода є сферою здійснення соціальної природи особистості.

Мета та завдання – надати визначення поняття «свобода» та дослідити шляхи набуття свободи.

Результати. Починаючи з І. Канта, у філософії виокремлюють два аспекти тлумачення свободи: свобода як «свобода від» та свобода як «свобода для». Перша визначає зовнішню свободу – економічну, правову, політичну, моральну. Друга – внутрішню свободу – фізичну, психічну, інтелектуально-духовну, моральну.

Навколишній світ задає особистості певні межі поведінки, тому про абсолютну свободу можна говорити лише у разі розгляду її як ідеального проекту.

Поняття зовнішньої свободи тісно пов'язане з соціальним та політичним устроєм, суспільним правом, мораллю. Вони утворюють певні рамки для зовнішньої свободи, визначають жорсткі межі зовнішньої свободи.

Внутрішня свобода задається лише власною свідомістю та рівнем розвитку конкретної особистості. Основні характеристики внутрішньої свободи встановлює сама особистість. Якщо порівняти внутрішню та зовнішню свободу, то можна побачити деякі відмінності між ними. Внутрішня свобода безмежна, оскільки має певні вектори, які визначаються самим індивідом. Через цю обставину вплив окремого індивіда на суспільно-політичний устрій, загальний цивілізаційний рівень значно менший, якщо не враховувати харизматичних особистостей.

Свобода відчувається індивідом насамперед як особисте почуття, як суб'єктивне явище, що міститься в можливості самостійно здійснювати вибір. На наступних ступенях свобода вибору переходить у свободу рішень, а потім у свободу дій, свободу творчості, свободу самореалізації.

Зовнішня свобода консервативна, малорухлива, бюрократична, швидкість змін – роки.

Внутрішня свобода – еластична, здатна до миттєвої реакції, вона постає як дещо, що постійно розширює, з яскраво вираженим вектором.

Отже, свобода – здатність особистості поступати відповідно до своїх потреб, інтересів та цілей на підставі знань про об'єктивну дійсність. Свобода в самому загальному сенсі, наявність можливості вибору. Відсутність вибору – відсутність свободи.

Історична свідомість містить у собі розуміння особистої свободи, відрізняючи історичну

дію народів від природних сил. Інтегрована в особистості пізнанням об'єктивних умов буття, причинних та інших зв'язків, свобода, змінює і напрям, і форму, і зміст історичного процесу. Ідея про сполучність свободи та необхідності не є новою. Переконані особисто, що свобода пручається не необхідності, а примусу і насильству. Виявляється, що розкріпачена необхідність працює на суспільній кухні продуктивніше поневоленої необхідності. Головне, що тисячоліття тому це вже було загальновідомо, однак доводиться знову і знову нагадувати про очевидну істину. Свобода – це історична самодетермінація соціального розвитку. Проте, це не досягнення історичних подій у закономірностях об'єкта, незалежного від волі та свідомості суб'єктів. Власний час та історичний час людини і суспільства не рівнозначні для окремої свідомості. Індивіди не володіють історичною свідомістю і почуттям історизму, не мають також і почуття історичної провини та історичної відповідальності, якщо вони не отримали певної освіти. Це неодмінно залишає відбиток на усвідомленості суспільства, трансформованої у «вседозволеність» або толерантність, або зверхність, що віддзеркалюється у расизмі, агресивному націоналізмі, несприйнятті інших культур чи вірувань тощо.

Ми звикли сприймати будь-яку ідею, будь-яке явище суспільного життя як дещо, що з'являється спочатку у примітивній конфігурації, у формі простого пристосування; потім подія поступово розвивається, заохочуючи у собі і до себе різні, більш витончені та ускладнені напрями дійсності і, таким чином, наближаємося до ідеальної форми, якою позначаємо собі власне існування.

Зрозуміло, така тенденція, цілком і повністю гармонізується з істинною якістю наших ідей, що репрезентують собою продукт еволюції, матеріал високих, чистих та досконалих конфігурацій. Ми настільки упевнені у тому, що саме ми – граничний продукт еволюції, що ми все знаємо, що на землі немає і не може бути якогось значного явища, яке не було б до цих пір нам відомо, нами визнано чи відкрито, що нам нелегко навіть визнати алогічність такої думки.

Якщо визнати справедливими елементи цієї думки, ми повинні усвідомити, що вони несумісні з ідеєю еволюції у традиційному розумінні цього поняття. Неможливо вважати нашу цивілізацію як крайню у своєму роді. Її слід розглядати як одну з множини цивілізацій, культур, що змінювалися неодноразово на Землі. Наукових аргументів з цього приводу, вже більш, ніж достатньо. Стало очевидним, що окремі культури розвиваються хвилеподібно: переживають підйом, досягають точки високого розвитку, потім знову приходять до занепаду. Причини удосконалюються та еволюціонують на цілком протилежних принципах, на принципах вандалізму і принципах гуманізму, який подовжує життя певної цивілізації, доки вона не зустрінеться з варварами, перераховувати яких тут просто немає бажання, вони відомі у науковому середовищі кожному, особливо на сучасному етапі розвитку цивілізації войовничого нігілізму і цілеспрямованого взаємовищення на ґрунті релігійних уподобань, національної нетерпимості, економічних негараздів, звичайного недоумства та жадібності до чужого майна та благоденства.

Культурологічні підмур'я чинять і укладають провідники, на жаль, завдяки насильницьким методам «опанування масами». Тут доречно привести фразу з щоденників А.П. Чехова, де він писав, що «справа не в оптимізмі чи песимізмі, а у тому, що 99 осіб зі 100 взагалі не розкидають розумом». Для управління «дикунами», звісно, немає кращого засобу ніж «дресура» або насилля. Надалі поступово розвиваються принципи цивілізації, створюються ті форми духовного надбання, які називаються релігією, філософією, наукою, і ті форми суспільного життя, які дають індивіду певну свободу, дозвілля, безпеку та можливість самореалізації у більш високих сферах діяльності.

Між теоретичними уявленнями і реальною практикою інколи дистанція дуже велика. Наразі ми живемо біля тридцяти років у відкритому суспільстві. В Україні, наприклад, один відсоток самих заможних сімей володіють багатствами, що майже у півтора рази перевищує сукупне суспільне багатство; і 80 відсотків сімей, які знаходяться в долішній частині піраміди. За даними ООН, біля 60% населення живуть на межі або за межею бідності. У такому суспільстві саме існування людини знаходиться під загрозою. Однак виникає питання, як бути з тими тисячами кращих синів людства, які гинули і ще загинуть за краще майбутнє своїх народів!? Їх

яскраве життя, їх громадянський подвиг швидше з галузі самореалізації, яка вірно відображає тенденції історичного розвитку. Вищий прояв духу в історичних масштабах можна назвати самоствердженням в майбутніх поколіннях.

Такий рівень самоствердження в усі часи був рідкісним і дорогоцінним. Жили такі особистості у ними створеному, щедрому духовному світі. Їх самоствердження не було прийнято, реалізовано повною мірою тим суспільством, в якому їм довелося існувати. Імена носіїв високої духовності відроджуються до життя, вони цікавлять нас, а це означає, що їх справи відроджуються в майбутніх для них поколіннях. Посіви їх «самостей» як необхідні соціальні ідеали зійшли на нашому ґрунті, дали духовний поштовх нашим «самостям». Ця діалектика соціальних зв'язків дозволяє зробити ще одне припущення, що самоствердження – потреба, яка лежить у часовій основі поколінь як момент передачі кращого в нас майбутньому, як продовження життя, як життєвий смисл людства, що несе естафету свого буття слідом за істинними, добродійними ідеалами.

Ми апелюємо до Добра, а значить, до Розуму. Гуманний Розум – це основа нашого майбутнього існування. Ми починаємо потроху розуміти, що розум для свого збереження та розвитку, неодмінно повинен з глядача та спостерігача перетворитися на частину світового процесу. Замість питання, яке протягом століть цікавило уми людей: «навіщо жити», виявляється важливішою інша проблема: «як жити».

Людині потрібно розв'язати питання про готовність збереження оточуючого середовища та перебудови самого себе – носія Розуму. «Природна еволюція» відступає на другий план. Розуму, тільки Розуму належить створити той образ, якому повинен слідувати його носій, бо еволюційний процес біологічно-індивідуального вдосконалення практично закінчився десятки тисяч років тому назад. Розуму притаманні свої прогресуючі закони. Він має волю, здатен до цілеспрямованої діяльності, і не тільки до збереження самого себе, але й до саморозвитку.

Реальне існування особистості співвідноситься з перспективою розвитку, створює умови для багатоманітного самоствердження у своєму часі. Кожне суспільство вирішує проблему людини по-своєму. Кожний соціальний тип відзначений своїм особливим, своєрідним способом розвитку і формування.

Суперечності особистості та суспільства, індивідуального та соціального ліквідуються по мірі створення необхідних умов для їх переборення. Особистість у такому разі стає активним учасником суспільної творчості. Однак така самосвідомість значною мірою відрізняється на різних етапах суспільного розвитку, навіть в межах одного і того ж покоління.

Соціально-філософська категорія «удосконалення особистості» відображає її суттєві якості у відношенні до соціальної дійсності. Сферою прояву цієї категорії виявляється весь процес розбудови суспільства. Така ситуація надає підстави стверджувати, що особистість прагне до удосконалення своєї сутності шляхом зміни стереотипів необхідностей та життєвого сенсу, корегуючи свої зусилля на вдосконалення суспільних відносин.

Визначальними рисами нової людини повинні стати: висока свідомість, моральне здоров'я, культура потреб і споживання, ініціативне новаторське відношення до праці, цілеспрямованість у реалізації суспільних завдань. Ці якості не тільки виступають критерієм позитивного у соціальній орієнтації на удосконалення, але дозволяють оцінити позицію особистості з достатньою впевненістю, щоб за необхідності вносити відповідні доцільні корективи.

Як вже відмічалось, причин для деформацій у вихованні може бути багато, вони можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Тому, створюючи передумови для удосконалення особистості, суспільство має право розраховувати на її творчий потенціал, самокритичність, вольові якості, що сприяють вірному вибору конкретних форм досягнення досконалості. Необхідність активізації людського фактору свідчить, що особистість на сучасному етапі суспільного розвитку не завжди може реалізувати свої можливості. Її діяльність здійснюється на підставі соціальних стереотипів, які інколи не відповідають гуманістичним цілям, що стоять перед суспільством.

Під соціальними стереотипами ми зазвичай розуміємо схематизований, емоційно розфар-

бований та надзвичайно стійкий образ життя певної групи чи спільноти, що розповсюджується на її представників. Наявність в образі життя поряд з позитивними стереотипами і негативних рис визначається внутрішніми процесами та суперечностями поточного розвитку. Ця суперечливість виступає однією з рушійних сил розвитку суспільства. Позитивні стереотипи передбачають високу культуру, багатство зв'язків (якісних та кількісних), моральне здоров'я, сформоване у кожній особистості почуття самоцінності, неповторності, внутрішньої гармонії. Позитивні стереотипи формуються у процесі активної соціальної діяльності, утворюють певну органічну єдність суспільних та особистих інтересів і потреб.

Однак цілком очевидно, що відношення до праці зараз ніяк не можна регламентувати стереотипами: це складне відношення, побудоване різноманітними конкретними варіантами. Різноманітність зумовлюється як множиною видів трудової діяльності, так і різницею тих життєвих ситуацій, у яких здійснюється кожний з цих видів. Стабілізацію в житті нових поколінь того чи іншого відношення до праці неможливо реалізувати шляхом лише одних юридичних заходів, значну роль тут повинні відіграти і стереотипи.

Характер відношення до праці прямо і безпосередньо залежить від моральних і громадянських якостей особистості. Здебільшого ці якості формуються у період юнацтва, до вступу у період самостійної трудової діяльності, на прикладах старшого покоління, на стереотипах, що є в наявності. Звичка до напруженої праці, соціальна акуратність, відповідальність – все це засвоюється з дитинства і зумовлює вибір щирого, творчого відношення до праці.

Не вимагається особливих доказів негативності ситуацій, коли аморфна, хаотично неорганізована повсякденність не здатна формувати духовний світ індивіда, і породжує слабких характером людей. Руїнацію життєвих планів «спостерігачі» відносять не на рахунок власних недоліків, а швидше впадають у стан песимізму, звинувачують недосконале суспільство. Подібний стан значною мірою знижує рівень громадянської активності, призводить до певного прояву деструктивних елементів поведінки: аполітизму, порушень витримки, девіантності в поведінці, аж до порушень правопорядку і таке інше.

Г.С. Сковорода порівнював людину з мікрокосмосом. Це свідчить про дуже широкий спектр шляхів набуття свободи особистістю. Серед цього розмаїття одне з чільних місць у гармонізації суспільного та індивідуального належить шляху, за яким суспільні вимоги постають як стереотипи, що згодом стають сенсом життя, свободи для особистості.

Сам по собі стереотип як категорія не містить у собі приписів для цілей виховання. Але це не лишає його виховних функцій. У стереотипах виховна діяльність виступає у двох своїх видах: у формуванні певних рис духовного обличчя і поведінки індивіда та опосередковано через пропорційну організацію порядку повсякденних відносин, відступ від яких піддається остракізму, осуду суспільною думкою. Стереотипи як способи реалізації суспільних відносин завжди виникають, розвиваються та зникають під певним впливом матеріального виробництва та економічних відносин. Як докази відношень надбудовного характеру стереотипи надзвичайно живучі: ми постійно є свідками відставання масової свідомості від розвитку суспільного буття. Сучасні стереотипи перестали відповідати вимогам актуальності, важливе їх відновлення та перебудова для нових суспільних потреб, щоб здійснювати безпосередній вплив на формування людей, їх свідомість. Будь-який стереотип, простий чи складний, має суттєву рису, через яку закріплений у ньому образ сприймається індивідом як щось само собою зрозуміле і не викликає сумнівів. Оволодіваючи масами, він знаходить додаткову підтримку у переконливому для багатьох аргументі: «всі так роблять». Об'єктивна оцінка масових соціальних стереотипів повністю ґрунтується на змісті соціальних цілей, ідеалів, наповнюються ними, це можуть бути і позитивні – прогресивні, і негативні – регресивні, застарілі стереотипи.

Якщо соціальні стереотипи слугують справі розвитку нових позитивних явищ, сприяють закріпленню досягнутого, перетворюють його на міцну основу подальшого удосконалення, то вони стають стимулом не тільки для окремої особистості, але й для гуманізації всього суспільства. Якщо стереотипи слугують старим формам людського гуртожитку, то ними наповнюється спротив.

На переборення супротиву непродуктивно витрачається значна енергія передових соціальних сил.

Кожна особистість ціннісно зорієнтована, її орієнтації мають широкий спектр. Більшість членів суспільства знаходяться в адекватному стані, тобто у відповідності з визнаними у суспільстві моральними цінностями. У деякого адекватності не вистачає, або не спостерігається. У одних домінують вищі моральні цінності, у інших вони зводяться до нуля.

Людина повинна бути готова до розширення своєї взаємодії з природою (коеволюція) та перебудови самої себе як носія Розуму. «Природна еволюція», яка тисячоліття визначала розвиток людства, відступає на другий план. Розуму, тільки Розуму належить створити ту подобу, якій повинен слідувати її носій, оскільки еволюція як процес індивідуального вдосконалення ще не завершилася. Вірогідно, що меж у цьому процесі не існує.

Розуму притаманні свої закони. Він володіє волею, він здатен до цілеспрямованої діяльності не тільки до збереження самого себе, але і до саморозвитку. Реальне існування особистості співвідноситься з пролонгацією саморозвитку, зі створенням умов для широкого самоствердження у своєму відрізку подій. Кожне суспільство вирішує проблему людини по-своєму. Кожний соціальний тип відмічений своїм особливим, своєрідним способом розвитку та формування.

Завдання соціальних та демократичних інституцій зводиться насамперед до орієнтації особистості або її переорієнтації у напрямку соціальної системи цінностей. Орієнтацію можна вести в двох напрямках: а) виховувати почуття відповідальності за свою поведінку (суггестивний принцип); б) виховувати почуття колективізму, абдикації, відмови від авантажності, автофілії, у напрямку альтруїзму.

При цьому необхідно враховувати соціально-ситуаційні моменти: соціальне оточення, динаміку соціальних ролей та позицій, спектр індивідуальних ціннісних орієнтацій та самооцінок. Очевидна необхідність більш досконалого і глибокого аналітико-діалектичного підходу до особистості та її гуманізації. Першочергове завдання – всіляко запобігати конфлікту особистості з оточуючою дійсністю, який руйнує її соціальні зв'язки, ізолює її індивідуальність та актуалізує її агресивні риси.

Провідними у формуванні нової, більш гуманної людини є напрями морального розвитку, укріплення почуття громадянського обов'язку, відповідальності. У системі виховання повинні переважати ясність, правдивість, конкретність, а також терпіння. Слід кваліфіковано використовувати досягнення суспільствознавчих наук. Кожну молоду людину треба зорієнтувати на самовиховання як на ініціативний, спланований, цілеспрямований вплив «в середину» власної свідомості. Особистість повинна усвідомлено напрацьовувати у собі необхідні якості для успішної життєдіяльності. Запаси енергії, невикористані особистістю для самовдосконалення, приховані в її відкритості до життя, до іншої людини, до наук та мистецтва, до вільного злету думки та вибору себе у собі.

Особистість, яка поставила за мету самостійно виховати себе, свою волю, зазвичай намагається ретельно досліджувати власний характер, вірно оцінити свої сильні та слабкі сторони і відповідно обирати необхідні заходи та засоби. Власне, особистість розробляє своєрідну методику для боротьби з собою, своїми негативними рисами. Це праця, дисципліна та певна настроєність духу. Л.М. Толстой, Є.О. Патон, М.О. Амосов та інші, відомі своїми чеснотами та досягненнями люди, ще з юності розробляли для себе правила і режим виховання волі.

«Я никогда не имел дневника, потому что не видел никакой пользы от него, писал девятнадцатилетний Л.Н. Толстой. – Теперь же, когда я занимаюсь развитием своих способностей, по дневнику я буду в состоянии судить о ходе этого развития. Я дурен собой, неловок, нечистоплотен и светски необразован. Я раздражителен, скучен для других, нескромен, нетерпим (intolerant) и стыдлив, как ребенок, – я почти невежда. Что я знаю, тому я выучился кое-как, сам, урывками, без связи, без толку и то как мало. Я невоздержан, нерешителен, непостоянен, глупо тщеславен и пылок, как все бесхарактерные люди. Я не храбр. Я неаккуратен в жизни и так ленив, что праздность сделалась для меня почти неодолимой привычкой. Я умен, но ум мой еще никогда ни на чем не был основательно испытан. У меня нет ни ума практического, ни ума светского, ни ума делового. Я честен, то есть люблю добро, сделал привычку любить

его; и когда отклоняюсь от него, бываю недоволен собой и возвращаюсь к нему с удовольствием; но есть вещи, которые люблю больше добра – славу. Я так честолюбив и так мало чувство это было удовлетворено, что часто боюсь, что я могу выбрать между славой и добродетелью первую, ежели бы мне пришлось выбирать из них» [17, с. 125–126].

Цитата завелика, але компенсується корисністю. Очевидна порядність по відношенню до власної індивідуальності можна тільки порекомендувати молодому поколінню схожого самоаналізу для розвитку власних здібностей.

Існує в науці низка рекомендацій, що сприяють вихованню волі:

- по-перше, це потреба та бажання підкорити себе цілі;
- по-друге, досяжність цілі, її реальність, інакше розів'ється невпевненість у собі;
- по-третє, суворості та систематичності у роботі над собою;
- по-четверте, самокритичності для попередження самозаспокоєності, але не до самознищення.

Починатися самовиховання повинно з маленьких кроків ергативного самонавіювання: я не повинен, я повинен і таке інше. Самовиховання відіграє важливу роль у розвитку особистості. Виключення цього моменту з системи виховання особистості загрожує небезпекою виховного утримання.

Проблема виховання особистості не «чисто» педагогічна. Це скоріше соціально-етична ієрархія педагогічних завдань, що включають в себе погляди на світ, його розвиток, удосконалення, на особистість та її життєву мету. Мета життя важлива не тільки для самої особистості, але і для інших вона не байдужа, як для близьких, так і для суспільства загалом. Мета як сенс в житті, пронизує всю структуру особистості, підпорядковує її діяльність. Тому втрата цілей життя для особистості – це втрата себе. «Что ни делаю, постоянно думаю, что служу этим, сколько позволяют мне мои силы, прежде моему Отечеству, нашей ... науке. И это есть сильнейшее побуждение и глубокое удовлетворение» – так трактував своє життя вчений-фізіолог І.П. Павлов [14, с. 134].

Допомогти усвідомити своє призначення, вірно вибрати свій шлях можуть соціальні та демократичні інститути, а також економічні, політичні та правові структури. Останнім часом з'явилося декілька серйозних праць, у яких розглядається проблема сенсу життя як світоглядна проблема [2; 4; 10; 12; 13; 15; 16; 18].

Пошук сенсу життя поза аналізу та самоаналізу здійснюватися не може. Тут доречно привести слова Г. Гегеля :«... все, что я хочу, самое благородное, самое святое, есть моя цель; я должен в этом наличествовать, я должен это одобрять, я должен находить это хорошим. Со всяким самопожертвованіем всегда связано чувство удовлетворения, всегда связано некое нахождение самого себя» [7, с. 397–398].

Отже, сенс життя особистості в її практичній діяльності по зміні оточуючого світу, в процесі якого, вона розвиває і змінює себе. Смысл життя відіграє роль маяка у бурхливому морі, і дуже важливо для людини знати, як належним чином зайняти своє місце у світі, і адекватно зрозуміти, яким потрібно бути, щоб бути людиною.

Питання, як у процесі влаштування життя від стереотипів необхідностей перейти до життєвого смислу, довго цікавило вчених. Значний інтерес динаміка життєвого шляху представляє для геронтолога, медика, антрополога і інших фахівців. Філософам ближче наукові розробки психологів, які розглядають не стадії розвитку організмів чи їх функціональну стійкість, а етапи становлення та розвитку особистості.

Підстави для періодизації життєвого шляху різні: зміна соціальних ролей, функцій особистості у суспільній системі чи процес суспільного становлення особистості у цілому. Очевидно, що в основу періодизації життєвого шляху особистості повинен бути покладений базовий систематизуючий принцип (ознака), який би органічно та логічно вибудовував динаміку його реалізації. Для даного дослідження такою систематизуючою ознакою править потреба особистості у самоудосконаленні.

Здійснення потреби у самоудосконаленні на різних етапах життєвого шляху фіксує різний

ступінь сформованості особистості як суб'єкта діяльності. Очевидно, що завдання, які стоять перед особистістю, зростають по мірі розвитку її здібностей і відповідно прийняття в якості основних норм спілкування з іншими принципами колективізму, солідарності, співпереживання – до повного ототожнення. Гуманні риси у процесі соціалізації поступово стають важливими критеріями індивідуальних оцінок і дій людей.

Однак перетворення соціальної норми на ефективно діючий принцип індивідуальної діяльності не може здійснюватися автоматично. Передбачається актуалізація і активізація саморозкриття і самовдосконалювання. Важливо тільки вірно визначити, у чому полягає твоя індивідуальність (самість), щоб точніше направляти її та суміщати свої потреби з інтересами і потребами інших. М. Горький, формулюючи одну з головних тем роману «Життя Клима Самгіна» писав, що не через сто років, а значно раніше люди «забов'язані та змушені будуть подивитися у свій внутрішній світ, задуматися – ще раз – про мету і сенс буття... Уявіть, що буде, якщо десятки, сотні тисяч людей спалахнуть пристрасною здогадатися не про те, як зручніше жити, а про те, навіщо жити» [7, с. 135]. Ще конкретніше цю думку викладено Ф.М. Достоєвським: «Без твердого представлення себе, для чого ему жить, человек не согласится жить и скорее истребит себя, чем останется на земле, хотя бы кругом его все были хлебы» [8, с. 232].

Вимога, сформульована лаконічно і ємко ще давніми мислителями: стань тим, хто ти є – не просто закликає розвивати закладені в людині можливості з метою їх використання. Цей імператив спрямований до власної активності особистості, її потреби у самовдосконаленні. Вірний вибір особистістю «себе» неможливий без осмислення того, як зовнішні соціальні можливості життєдіяльності індивіда відносяться до засобів самоудосконалення.

Ф.М. Достоєвський писав: «Ясно, как день, – это высочайшее последнее развитие личности, и должно дойти до того (в самом конце развития, в самом пункте достижения цели), чтоб человек нашел, сознал и всей силой своей природы убедился, что высочайшее употребление, которое может сделать человек из своей личности, из полноты развития своего Я, это как бы уничтожить это Я, отдать его целиком всем и каждому безраздельно и беззаветно. И это величайшее счастье» [9, с. 172].

Висновки. Сучасне суспільство ставить перед собою завдання формування такої особистості, яка перетворює стихійність буття на свідомо детермінуючий процес. Отже, від стереотипів необхідностей до життєвого сенсу, до свободи – шлях нелегкий, але однозначно необхідний. Викладений матеріал можна узагальнити в таких положеннях:

1. Єдність змінного та стійкого, динамічного та стабільного як діалектика набуття свободи особистості та розвитку соціальної системи знаходить своє відображення не тільки у позитивних, але й у негативних стереотипах необхідностей. Боротьба з проявами негативних стереотипів полягає максимально повно виявляти суспільний демократизм, це дозволить отримати найкращий результат для вільного удосконалення особистості.

2. Гуманізм нашої суспільної системи завжди апелював до Добра, а це означає і до Розуму. Якщо виходити з цієї основоположної соціальної установки, то гуманну сутність удосконалення можна визначити: як потребу, що лежить у темпоральній основі поколінь; як момент передачі життя і кращого у нас – майбутньому; як продовження життя кожного з нас у пам'яті людей; як збільшення гуманістичного потенціалу суспільства, на яке все мисляче людство покладає великі надії і якому наслідує; як смисл нашого життя.

3. Пошук істини, узагальнення існуючих філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних аспектів проблеми свободи в теорії особистості – одне з найактуальніших завдань викликаних інтересом до людської індивідуальності, до людського фактору. Подальший суспільний прогрес зумовлюється розвитком людської особистості, удосконаленням її здібностей і орієнтацій, відповідно, як і занепад суспільства визначається деградацією людини, паралічем її суспільної і особистісної діяльності.

1. Абульханова-Славская К.А. Диалектика человеческой жизни. Москва : Мысль, 1977. 224 с.
2. Бауман З. Свобода / Пер. с англ. Г. Дашевского, предисл. Ю. Левады. Москва : Новое издательство, 2006. 132 с.
3. Беляев И.А., Максимов А.М. Целосность и свобода человека: монография. Екатеринбург : Изд-во Урал. Ун-та, 2004. 180 с.
4. Буюева Л.П. Человек: деятельность и общение. Москва : Мысль, 1978. 216 с.
5. Максимов А.М. Свобода как противоречие самобытия и инобытия. Екатеринбург. Изд-во Урал. Ун-та, 1998. 200 с.
6. Вишняк А.И. Личность: состояние трудового потенциала и системы потребностей (социологический анализ). Київ : Наукова думка. 1986. 140 с.
7. Гегель Г. Лекции по истории философии. Москва ; Ленинград : Соцэкгиз, 1935. Т. 11. 547 с.
8. Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы. Москва : Наука, 1976. Т. 14. 505 с.
9. Достоевский Ф. М. Статьи и заметки 1862–1865. Записная книжка 1863–1864 гг. Т. 20. С. 170–178.
10. Капрара Дж, Сервон Д. Психология личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 640 с.
11. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
12. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. Москва : Мысль, 1984. 252 с.
13. Симонов В.П. Созидающий мозг. Нейробиологические основы творчества. М. Наука, 1993. 230 с.
14. Шинкарук В.И., Сохань Л.В., Шульга Н.А. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ). Київ : Наукова думка, 1985. 300 с.
15. Бубер М. Два образа веры. Москва : ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. 592 с.
16. Фромм Э. Человек для себя. Мн.: ООО «Попурри», 2000. 672 с.
17. Толстой Л.Н. Дневники 1847–1894. Собр. Соч.: В 22 т. М.: Художественная литература, 1985. Т. 21. 575 с.
18. Цибра М.Ф. Метанойя. Одеса : Астропринт, 2006. 203 с.
19. Цибра Н.Ф. Самоутверждение личности (социально-философский анализ). Киев; Одесса : Вища шк. Головное изд-во, 1989. 192 с.
20. Maslow A. Motivation and Personality. NY: Harper, 1970.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Dialektyka lyudskoho zhyttya. Moscow : Dumka, 1977. 224 s.
2. Bauman Z. Svoboda / Per. z anhl. H. Dashevskoho, predysl. YU. Levady. Moscow : Nove vydavnytstvo, 2006. 132 s.
3. Byelyayev I.A., Maksymov A.M. tsilnosti i svoboda lyudyny: monohrafiya. Yekaterynburh : Yzd-vo Ural. Un-tu, 2004. 180 s.
4. Bueva L.P. Lyudyna: diyalnist i spilkuvannya. Moscow : Dumka, 1978. 216 s.
5. Maksymov A.M. Svoboda yak protyrichchya samobutniy i inobuttya / A. M. Maksimov. Yekaterynburh : Vyd-vo Ural. Un-tu, 1998. 200 s.
6. Vyshnyak A.I. Osobystist: stan trudovoho potentsialu ta systemy potreb (sotsiolohichnyy analiz). Kyiv : Naukova dumka. 1986. 140 s.
7. Hehel H. Lektsiyi z istoriyi filosofiyi. Moscow ; Leningrad : Sotsek-hiz, 1935. T. 11. 547 s.
8. Dostoyevskyy F.M. Braty Karamazovy. Moscow : Nauka, 1976. T. 14. 505 s.
9. Dostoyevskyy F. M. Statti i zamitky 1862–1865. Notatky 1863–1864 r. T. 20. S. 170–178.
10. Kaprara Dzh, Servon D. Psykholohiya osobystosti. SPb : Piter, 2003. 640 s.
11. Kon I.S. V poshukakh sebe: Osobystist i yiyi samosvidomist. Moscow : Polytyzdat, 1984. 335 s.
12. Kohan L.N. Meta i sens zhyttya lyudyny. Moscow : Dumka, 1984. 252 s.
13. Symonov V.P. buduyesh mozok. Neyrobiolohichni osnovy tvorchosti. Moscow : Nauka, 1993. 230 s.
14. Shynkaruk V.I., Sokhan L.V., Shulha N.A. Zhyttya yak tvorchist (sotsialno-psykholohichnyy analiz). Kyiv : Naukova dumka, 1985. 300 s.
15. Buber M. Dva obrazu viry. Moscow : TOV “Firma” Vydavnytstva “AST”, 1999. 592 s.

16. Fromm E. Lyudyna dlya sebe. Moscow : TOV "Popuri", 2000. 672 s.
17. Tolstoy L.N. Shchodennyky 1847–1894. Sobr. Soch. : V 22 t. Moscow : Khudozhnya literatura, 1985. T. 21. 575 s.
18. TSYBRIY M. F. Metanooya. Odesa : Astroprint, 2006. 203 s.
19. Tsibra N. F. Samostverzhennya osobystosti (sotsialno-filosofsky analiz). Kyiv: Odesa : Vyshcha shk. Holovne vyd-vo, 1989. 192 s.
20. Maslow A. Motivation and Personality. NY : Harper, 1970.

Tsybra Nikolay Fedorovych

Doctor of Philosophy,
Professor of Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-cultural Activity
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

Atamaniuk Zoia Mykolaivna

Candidate of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-cultural Activity
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

WAYS OF FINDING OF FREEDOM

The selfconcept of freedom is multiple-valued, contradictory and historically changeable. In every epoch the problem of freedom was put and decided on anything, often in opposite senses depending on the level of civilization development.

Aspiring to freedom is inherent to the man. No forms of violence, that was transformed in history of humanity, changed her nature. Aspiring to freedom succeeded to be retained, but him it is impossible to destroy. Herein a hope is on the humanistic future, as life is freedom and as only possibility, and as principle of existence and development, as than higher degree of freedom – the the higher organized forms of life. Freedom is the special category that comes forward not only as realization of necessity and actions of personality and her right at choice in accordance with own knowledge but also as wide marketability of the necessities. Freedom is the sphere of realization of social nature.

Thus, freedom is ability of personality to enter by accordances with the necessities, interests and aims on the basis of knowledge about objective reality Freedom in general sense, presence of possibility of choice. Absence of choice equivalent to absence of freedom.

Freedom – it historical selfdetermination of social development. However, it not understanding of historical events in conformities to law of object independent of will and consciousness of subjects. Own time, and historical time of man and societies are not equivalent for separate consciousness. Individuals do not own historical consciousness and sense of historical method, does not have sense of historical guilt and historical responsibility also, if they did not get certain education. It without abandons imprint on realise sosiety transformed in "all-powerfull" or tolerance, or scorn, that is reflected in racism, aggressive nationalism, unperception of other cultures or beliefs.

Under social stereotypes we for a custom understand the way of life of certain group or association that spreads to her representatives schematized, emotionally painted and extraordinarily proof.

On overcoming of considerable energy of front-rank social forces is unproductively spent.

1. Unity variable and proof, dynamic and stable, as dialectics of acquisition of individual and development of frame of society freedom, finds the reflection not only in positive but also in the negative stereotypes of необхідностей. Fight against the displays of negative stereotypes – maximally full to find out public democracy, it will allow to get the best result for the free improvement of personality.

2. Humanism of our public system always appealed to Good, and it means to Mind. If to go out

this fundamental social setting, then humane essence of improvement can be defined: as a necessity that lies in temporal basis of generations; as a moment of transmission of life and the best for us – to the future; as continuation of life each of us in memory of people; as an increase of humanistic potential of society on that all intellectual humanity is a hope large and inherits that; as sense of our life.

3. Search of truth, generalization of existent philosophical, psychological, sociological and pedagogical aspects of problem of freedom in the theory of personality – one of tasks of caused by interest in human individuality, to the human factor. Further public progress is stipulated by development of human personality, improvement of her capabilities and orientations, accordingly, as well as the decline of society is determined by degradation of man, by the paralysis of her public and personality activity.

Key words: *freedom, personality, stereotype, sense of life.*